

Tedkîk-i Mesâhif-i Şerîfe ve Müellefât-ı Şer'îyye Dairesi Defterleri ile TAŞ BASKI KUR'ÂN-I KERÎM'LER

Sultan II. Abdülhamid Han dönemi, Osmanlı matbuat hayatının çok canlı ve hareketli olduğu bir dönemdir.

Bu dönemde yeni açılan okulların yanı sıra, Tanzimat'tan itibaren gelişen fikir akımları ve muhalif hareketlerin propaganda faaliyetleri, II. Abdülhamid dönemindeki matbuat hayatını

hareketlendirmiş ve beraberinde hem siyasî hem de dinî muhtevalı eserler, sıkı bir denetimden geçirilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde gazete ve mecmualar basılmadan önce matbuat idaresince ve Maârif Nezâreti bünyesinde kurulmuş olan Encümen-i Teftîş ve Muâyene heyetince gözden geçirilir ve basılıp

basılamayacağı hakkında görüş bildirilirdi. Bu heyetin görevleri: Osmanlı Devleti'nde basılacak olan kitaplar, risaleler, çeşitli fennî ve edebî eserler ile gazete ve mecmuaları kontrol etmek; ayrıca yabancı ülkelerden Osmanlı Devleti'ne gelen eserler ve içeriği belli olmayan eserleri kontrol ederek ülkeye girmesinde bir mahzur bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Osmanlı ülkesi dışında basılmış olan Türkçe ve Arapça kitaplar memlekete gireceği zaman gümrük ve posta idarelerinde bulundurulmuş muayene memurlarının tedkikinden geçmeden memlekete sokulmazdı.

Dinî muhtevalı eserlerin kontrolü için ise, 1306/1889 yılında Bâb-ı Meşihat'ta bir reis ve üç azadan müteşekkil Tedkîk-i Müellefât Encümeni kurulmuştur. Bu encümen Maârif Nezâreti bünyesinde bulunan Encümen-i Teftîş ve Muâyene Heyeti ile işbirliği içerisinde çalışıyor ve Maarif Nezâreti kontrol ettiği dinle alakalı kitapları Bâb-ı Meşihat'a gönderiyor ve Bâb-ı Meşihat'taki Tedkîk-i Müellefât Encümeni de bu eserleri inceleyerek basılıp basılamayacağı hakkında görüş bildiriyordu.¹

Tedkîk-i Müellefât Encümeni'nin teşkilinden bir müddet sonra Osmanlı Devleti tarafından Kur'ân-ı Kerîm basımının serbest bırakılması, matbu Kur'an nüshalarının da kontrol edilmesini gerektirmiş ve 1309/1892 tarihinde bir reis, sekiz aza ve bir kâtipten teşekkül eden Teftîş-i Mesâhîf-i Şerîfe Meclisi bu görevi ifa etmeye başlamıştır. İcra ettikleri görevlerin birbirine yakınlığı dolayısıyla Tedkîk-i Müellefât ile Teftîş-i Mesâhîf-i Şerîfe Encümenleri birleştirilerek Tedkîk-i Mesâhîf ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi

İslâm memleketlerinde ve bilhassa İstanbul'da elle yazılan, ciltli, tezhipli Kur'ân-ı Kerîm'ler pek makbul tutulmuştur. Elle yazılan bu Kur'ân-ı Kerîm'ler uzun zaman aldığı için ve de artan ihtiyacı karşılayamadığından zamanla matbaada da basımına izin verilmiştir.

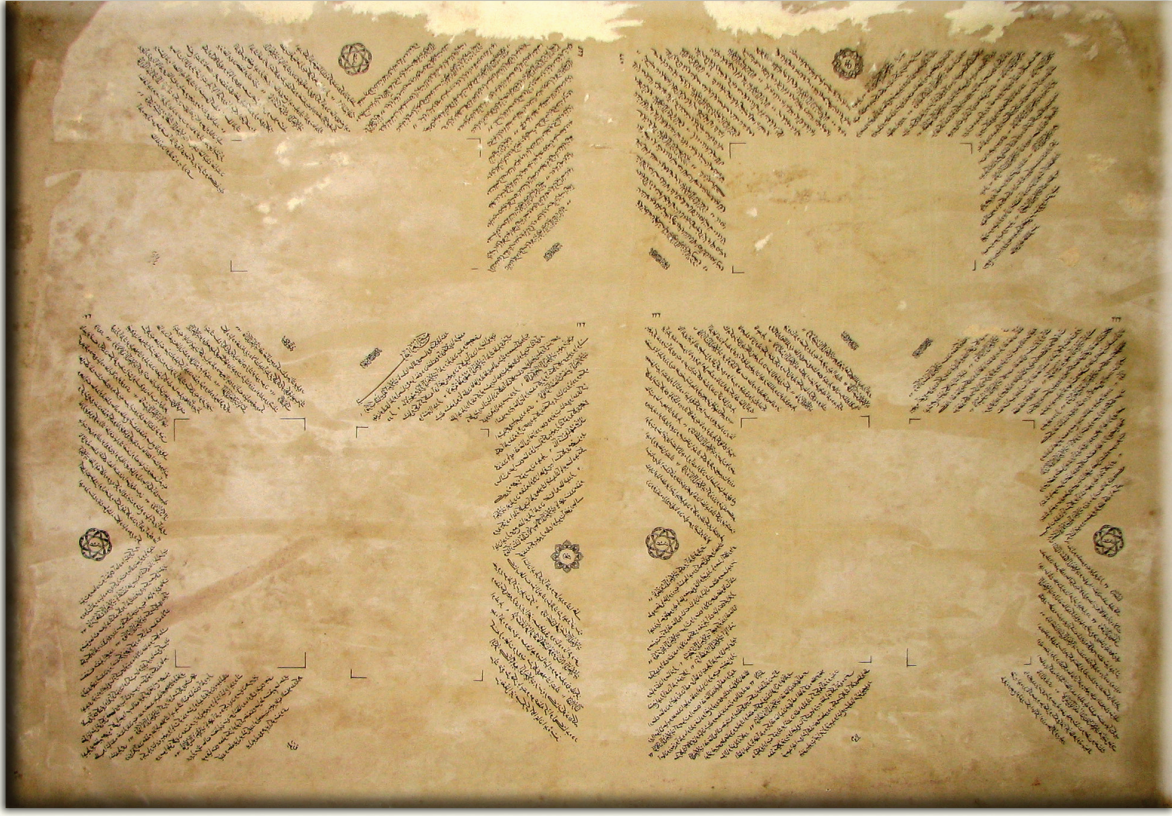
ismiyle yeniden kurulmuştur.²

Tedkîk-i Mesâhîf ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi'nin teşkilatlanmasından sonra, tüm üyeleriyle beraber haftada üç gün toplanması ve diğer günlerde kütüphanede ilmî faaliyetlerde bulunulması kararlaştırılmıştı. Son zamanlara kadar (1340/ 1924-5) böyle devam etmiş, fakat işlerin yoğunlaşmasından dolayı bu karardan vazgeçilerek haftada üç gün yedi üye ile toplanarak, diğer günlerde nöbetleşe bir reis ve en az iki aza ile toplanılıp haftanın her günü görev yapılmış olacaktı.³

Kur'ân-ı Kerîm Basımları:

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğunda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından vahiy kâtiplerine yazdırılmaktaydı. Fakat yazdırılan bu Kur'an sayfaları dağınık halde olduğundan, Hz. Ebûbekir'in halifeliği sırasında bir araya toplanarak cilt haline getirildi. Halife Hz. Osman döneminde ise bu Mushaf tekrar gözden geçirilip kopyaları çıkarılarak belli başlı İslâm merkezlerine gönderilmiştir.

İslâm âleminde kitap haline getirildikten kısa bir süre sonra, Kur'ân-ı Kerîm yazmak, onları

süslemek, ciltlemek büyük değeri olan bir sanat kolu haline gelmiştir. İslâm memleketlerinde ve bilhassa İstanbul'da elle yazılan, ciltli, tezhipli Kur'ân-ı Kerîm'ler pek makbul tutulmuştur. Elle yazılan bu Kur'ân-ı Kerîm'ler uzun zaman aldığı ve de artan ihtiyacı karşılayamadığından zamanla matbaada da basımına izin verilmiştir.⁴

Matbaanın doğudaki İslâm memleketlerinde, özellikle Türkiye'de kurulmasından çok önce, Avrupa'da Arap harfleriyle bir takım kitaplar basılmış ve İslâm ülkelerine gönderilmiştir. Batı'da Arap harfleriyle Arapça, Farsça, Türkçe eserlerin basımına 1514 yılında başlandığı bilinmektedir. Padişah III. Murad yayınladığı bir fermanla yabancı ülkelerde basılan Arapça kitapların Osmanlı ülkesinde satılmasını serbest bırakmıştır. Diğer

yönden, XVII. yüzyılın başlarında hıristiyan misyoner ve papazlar tarafından Suriye, Lübnan gibi Osmanlı imparatorluğu'nun birer parçası olan memleketlerde müslüman olmayan halkı uyandırmak için matbaalar açıldığı bilinmektedir. Başlangıçta hoş karşılanan bu faaliyetler sonradan Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmiştir.⁵ Fakat matbaada Kur'ân-ı Kerîm basılması daha sonraki tarihlerde olmuştur. Önceden de belirtildiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'in elde yazılmasının uzun zaman alması, çok pahalı olması ve gittikçe artan ihtiyacı karşılayamaması matbaada basılmasını zaruret haline getirmiş ve bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'in basımına izin verilmiştir. Avrupa ülkelerinde Kur'ân-ı Kerîm basılması uzun zamandır yapılmaktaydı. Bildiğimize göre ilk Kur'an

Mısır ve Hindistan gibi İslâm ülkelerinde Kur'ân-ı Kerîm'in matbaada basımları Türkiye'dekinden daha önce olmuştur. Fakat en fazla Kur'ân-ı Kerîm İstanbul'da basılmıştır.

(1106/1694) tarihinde Hamburg'ta basılmıştır. Buralarda Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça basımları, her şeyden önce ekonomik, siyasî çıkarlar ve menfaat çabalarını başarıya ulaştırabilmek maksadıyla yapılmıştır.

Mısır ve Hindistan gibi İslâm ülkelerinde Kur'ân'ın matbaada basımları Türkiye'dekinden daha önce olmuştur. Fakat en fazla Kur'ân-ı Kerîm İstanbul'da basılmıştır. İstanbul'da ilk Kur'ân-ı Kerîm basımı (1288/1871), Hâfız Osman hattı ile, ikincisi (1291/1874) Ahmet Cevdet Paşa'nın gözetiminde, daha sonraki yıllarda ise özellikle din eğitimi yapılan okulların ihtiyacını karşılamak için matbaalar tarafından her yıl çeşitli taş ve harf basımları şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Taş Baskı Kur'ân-ı Kerîmler:

Şer'î Siciller Arşivi'nin sağ tarafında, Ağa Kapısı'nın Şeyhülislâmlığa tahsisinden önce Yeniçeriler tarafından mahzen olarak kullanılan tünelvari kapalı bir alan bulunmaktadır. Burada; Osmanlı döneminde Kur'ân-ı Kerîm basımında kullanılan, 54 x 37, 72 x 50 ve 94 x 63 ebatlarında yaklaşık 440 kadar taş baskı kalıbı mevcuttur. Her bir parçasını bir insanın kaldırmakta güçlük çektiği ve üzerinde Kur'an âyetlerinin yazılı bulunduğu bu taşlar konuşan tarihtir. Burada kenarında tefsiri olan, süslemeli ve tezhipli baskı kalıpları da mevcuttur.

Bu Kur'ân-ı Kerîm kalıplarının bulunduğu

mahzen, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yardımıyla 2007 tarihinde restore edilmiş; mekânın gerekli havalandırma, ışıklandırma ve güvenlik sistemi

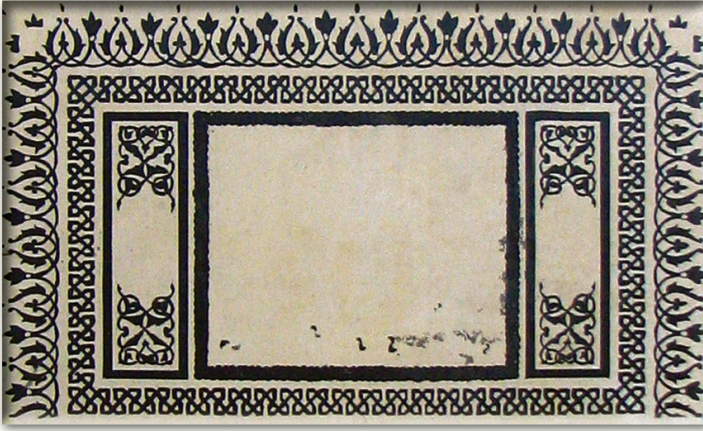
gibi teknik donanımları sağlanmış, ayrıca bu taş baskı kalıpları da restore edilerek Arkeoloji Müzesi'ndeki gibi çelik raf, ahşap kaplama dolaplara yerleştirilerek uygun depo koşullarına kavuşturulmuştur. Şu an bu kalıplarla bir uzman ilgilenmekte, gerekli bakım ve kontrolü yapılmaktadır.

Ayrıca bu mahzende cep Kur'ân-ı Kerîm'i şeklinde düzenlenmiş kurşun karışımı metal baskı kalıpları da mevcuttur. Bu metal kalıplarla zamanında cep Kur'ân-ı Kerîm'leri basılmıştır. Bu kalıpların restorasyonu devam etmekte olup zamanla sergilenerek ziyarete açılacaktır.

Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye Dairesi Defterleri:

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'nde toplam 10 adet Tedkîk-i Mesâhîf-i Şerîfe Dairesi'ne ait defter bulunmakta olup; matbaacılık tarihi ve basın-yayın tarihi açısından önemli bilgiler içermektedir. Bu defterlerle ilgili kısa bilgiler vermekle yetineceğiz. 1 ve 2. defterlerde Maârif Nezâretinden, dinle alakalı olan eser ve risalelerin basılıp basılamayacağı hakkında Tedkîk-i Mesâhîf'ten görüş istenmektedir. 3, 4 ve 5. defterler de genelde kitap veya risale bastırmak için kurula müracaat edenlerin dilekçeleri kayıtlıdır. 6. defter, Tedkîk-i Mesâhîf'e tedkîk için gönderilen cüzlerin kayıt defteridir. 7. defter, Tedkîk-i Mesâhîf-i Şerife evâmîr, tezkire ve

Süslemeli Kur'an taş baskı örneği

Mısır ve Hindistan gibi İslâm ülkelerinde Kur'an-ı Kerîm'in matbaada basımları Türkiye'dekinden daha önce olmuştur. Fakat en fazla Kur'an-ı Kerîm İstanbul'da basılmıştır. İstanbul'da ilk Kur'an-ı Kerîm basımı (1288/1871), Hâfız Osman hattı ile, ikincisi (1291/1874) Ahmet Cevdet Paşa'nın gözetiminde, daha sonraki yıllarda ise özellikle din eğitimi yapılan okulların ihtiyacını karşılamak için matbaalar tarafından her yıl çeşitli taş ve harf basımları şeklinde gerçekleştirilmiştir.

tamim dosyasıdır. Gerek bu kurumla gerekse diğer dairelerle ilgili çıkan tamim ve tezkirelerin bir araya getirildiği defterdir. 8.defter, Tedkîk-i

Mesâhîf-i Şerife Kütüphanesi'nde mevcut olan kitapların isim listesidir. Toplam 395 adet kitap ve risalenin mevcut olduğu, bunların isimleri, ne tür kitap oldukları, basıldığı matbaa, basan kişinin ismi kütüphaneye geliş tarihi gibi bilgileri içermektedir. 9. defter, Mushaf basımını içeren kayıtları ihtiva etmektedir. Defterde 57

numaralı şu ilginç karar yer almaktadır: Kurumun mührünü taklid ederek Mushaf basmış olan kitapçı esnafından Hacı Hüseyin Efendi'nin, meclis kararıyla basmış olduğu Mushaflar toplattırılmış fakat, aynı şahıs başka bir bölgede yine mührü taklid ederek tekrar Mushaf basmaya devam etmiştir. Bu şahsın basmış olduğu her iki Mushaf'ın da hatalı olduklarını, bu

durumun gazete ve mecmualarda ilan edilerek halkın almamasını Adliye ve Dâhiliye Nezaretlerine bildirildiğini ihtiva eden kayıt yer alır. 10. defter, Tedkîk-i Mesâhîf-i Şerife Meclisi'nin müsvedde karar defteridir. Bu defterin 50 numaralı kararında basımı için izin istenen, Ahmet Hamdi'nin yazmış olduğu peygamber ve evliyaların hayali resimlerini içeren Mümsik-i Sulehâ adlı eserin incelendiği fakat basımının şer'an câiz olup olmadığına fetvâhânenin karar vereceğini, o açıdan fetvâhâneye havale edildiğini bildiren kayıt yer almaktadır.

Bu defter serisi Meşîhât Arşivinde bulunmakta olup yerli ve yabancı araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.■

1) Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, III, 844. 2) Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşîhat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul 2006, s. 150. 3) Meşîhat Arşivi, *Tedkîk-i Mesâhîf-i Şerife Defteri*, nr. 10, son sayfa, 31. karar. 4) Mahmut Gündüz, "Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kur'an-ı Kerîm Basımları", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), s. 346. 5) Gündüz, a.g.m., s. 344.

